

SUMAR

Introducere	7
Abrevieri bibliografice	13
Sigle	14

PRAGMATICĂ, ANALIZĂ CONTRASTIVĂ, ETNOLINGVISTICĂ, GEOLINGVISTICĂ

La pragmatique contrastive	19
De l'ethnobotanique à la pragmatique. À propos des noms de plantes dans l'ALIFO	35
Les noms de plantes en roumain – vers une typologie pragmatique	61
Dialectologie et pragmatique (à partir d'un atlas linguistique roumain)	74
Lire les atlas: le lexique de l'action dans trois atlas du domaine d'oïl	96
„Les paysans n'ont pas de mots abstraits” [în colaborare cu Marie-Rose Simoni-Aurembou]	119
Pour une typologie des informateurs	129

ACTE DE VORBIRE

Observații asupra câmpului semantic al actelor de vorbire în lexicul românesc moștenit din latină	149
Acte de vorbire într-o comunitate rurală tradițională	160
Acte de vorbire într-un sat maramureșean sau despre variația pragmatică	167
Reflecții asupra actelor de vorbire în franceza regională	183
Actes de langage et théorie de l'action	192
Are Sublanguages Language Games?	202
Buzele cele mute vorbesc pe tăcute	207
Les actes locutoires en tant qu'entités ethnolinguistiques	216
Verbs for Locutionary Acts in Romanian	230
Despre referirea opacă la practici magice în limba română	254
On Defining	272
Christening Speech Acts	281
Les présentations	284
La lettre de Marie	301
Un text operatoriu: descântecul de dragoste	315

CONVERSAȚIA ȘI MULTIPLII EI

Morfologia conversației	325
Notăția conversațională ca revelator pragmatic	332
Conversația – un studiu de caz	356
Towards a Contrastive Analysis of Conversational Strategy	409
Trois types de séries conversationnelles	437
L'histoire conversationnelle (I)	451
L'histoire conversationnelle (II)	456

Istoria conversațională – un concept pragmatic	474
La politesse et la durée parlée	485
La parole intérieure et la durée parlée	496

IPOSTAZE PRAGMATICE ALE LIMBII ROMÂNE

Româna globală	511
Relația migrantilor români cu limba lor maternă	581
Pătimirea numelor	599
Limba minții noastre	601
Întoarcerea vorbitorilor risipitori	603
Vorbitorii trec, limba rămâne	606
Reacții la câteva texte despre limba română ale acad. Solomon Marcus	608

LIMBĂ ȘI IDENTITATE, LIMBI INVIZIBILE

Francophonie et identité franco en Nouvelle-Angleterre	615
Alteritatea asumată: franco-americani din Noua Anglie	644
Francofonie și politică lingvistică în Québec	651
Prénoms en vigueur parmi les Franco-Américains de Woonsocket	658
Teaching Romance Languages in the US: The Invisible Part	686
Le plurilinguisme est à vivre par le biais d'initiatives concrètes	707
Comentariu la acad. Solomon Marcus, <i>Un semnal de alarmă</i>	708

CRONICI ȘI SINTEZE

John R. Searle. <i>Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language</i>	711
Émile Benveniste	721
La postérité de Tiktin	727
Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel. <i>Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare</i> [Recherches sur les parlers roumains d'au-delà des frontières]	742
Abstract	751
Lista cronologică a textelor incluse în volum	755

INTRODUCERE

Spre deosebire de volumul *Structuri, sisteme, transformări. Studii de lingvistică și poetică*, în care, cu două excepții, erau adunate texte scrise înainte de 1980, anul plecării din România, volumul de față este un volum al continuității. Așa cum se poate vedea din *Lista cronologică a textelor incluse în volum*, celor 14 studii scrise înainte de 1980 li se alătură 36 de texte scrise de atunci și până în prezent. Opțiunea pentru studii de pragmatică, manifestă încă din 1971, a rămas o constantă a cercetărilor pe care le-am publicat în afara României (în Franța, Italia, Statele Unite, Belgia, Germania sau Canada) și s-a întregit firesc, după 1989, prin colaborări la reviste sau publicații din țară. În prezentul volum m-am limitat la abordările pragmatice cu caracter preponderent lingvistic, fie prin discuțiile de metodă, fie prin corpusul explorat. Alte cercetări, consacrate analizei pragmatice a textului literar sau folcloric, vor fi reunite în volume ulterioare.

Ca și în lucrarea *Structuri, sisteme, transformări*, am alăturat textelor adresate specialiștilor texte vizând publicul larg. Este vorba, în ordine cronologică, de publicul exilului românesc (pentru contribuții de tipul *Limba minții noastre* sau *Pătimirea numelor*), de publicul din România de după 1989 (pentru contribuții cum sunt *Întoarcerea vorbitorilor risipitori*; *Alteritatea asumată: franco-americanii din Noua Anglie*; *Reacții la câteva texte despre limba română ale acad. Solomon Marcus*; *Comentariu la acad. Solomon Marcus, Un semnal de alarmă*, sau *Vorbitorii trec, limba rămâne*) și, într-un caz, de publicul instituționalizat al Uniunii Europene (mă refer la proiectul schițat în *Le plurilinguisme est à vivre par le biais d'initiatives concrètes*).

Dintre cele 50 de materiale cuprinse în volum, 22 sunt scrise în limba română, 21 în limba franceză și 7 în limba engleză. Ele au apărut în reviste din țară cum sunt „Studii și cercetări lingvistice”, „Revue roumaine de linguistique”, „Revista de etnografie și folclor”, „Secolul 21”, „Dilema”; în publicația de exil „Lupta”; și în reviste din Franța, Belgia sau S.U.A., cum sunt „Langage et Société”, „Revue belge de Philologie et d'Histoire”, „Romance Philology” ori „Semiotica”. Multe studii au fost publicate în volume, tipărite în Franța, Germania, S.U.A., Anglia, cum sunt *Dialectologie et littérature du domaine d'oïl occidental* (1995), *Vitalité des parlers de l'Ouest et du Canada francophone* (1997), *Français du Canada – Français de France* (2000) coordonate de Marie-Rose Simoni-Aurembou; *Encyclopedia of Modern French Thought* (2004, editor Christopher John Murray); în actele unor colocvii sau congrese din Franța, Belgia, S.U.A. sau Canada (colocviul C.N.R.S. *Linguistique, ethnologie, ethnolinguistique – La pratique de l'anthropologie aujourd'hui*/1981; *Actes du XXe Congrès international de Linguistique et de Philologie Romanes*/2000; *Politesse et Idéologie. Rencontres*

de pragmatique et de rhétorique conversationnelles/2000; La langue française – vecteur d'échanges culturels – 133e Congrès national des sociétés historiques et scientifiques/2012). Câteva articole au apărut în volume/numere omagiale (dedicate lui Andrei Avram/2000, Sorin Stati/2003, Marius Sala/2007, Nicolae Felecan/2011) sau în volume *In memoriam* (consacrate lui E. Vasiliu/2001, Magdalenei Vulpe/2005, Mioarei Avram/2006 și lui Ion Coteanu/2014). Trei studii au fost publicate sub formă de broșură (*L'histoire conversationnelle [II]/1985*), plachetă (*Româna globală. Româna și vorbitorii ei în afara României/2009*) sau CD-Rom (*Prénoms en vigueur parmi les Franco-Américains de Woonsocket/2012*) de către Centro Internazionale di Semiotica e di Linguistica/Università di Urbino, respectiv Fundația Culturală „Secolul 21”/București și Collection Actes des Congrès des sociétés historiques et scientifiques/Québec. Mi s-a părut util să pun acest material, în limba în care a fost publicat, la dispoziția celor interesați, din România sau din alte țări, care nu au cum îl consulta altfel.

Prima secțiune a volumului articulează, prin studii teoretice sau de caz, relația dintre pragmatica lingvistică, analiza contrastivă, geolingvistică și etnolingvistică. Preocupări de analiză contrastivă figurau, raportate la lingvistica structurală, și în volumul *Structuri, sisteme, transformări*. În lucrarea de față, alături de încercarea de a întemeia teoretic pragmatica contrastivă, ele se regăsesc în secțiunea consacrată conversației. Și într-un caz, și în celălalt, este vorba de studii mai ample, aparținând unei faze avansate a Proiectului RECAP (*Romanian-English Contrastive Analysis Project*), care a reunit, alături de echipa bucureșteană condusă de D. Chițoran, specialiști de la institutele de cercetare ale Academiei Române, de la universitățile din țară și de la Centrul de Lingvistică Aplicată din Washington, D.C.

Din perioada bucureșteană datează și încercarea de a dezvolta o tipologie a informatorilor aplicabilă în cercetările de teren – etnologice, folclorice, lingvistice, sociologice. Distingeam, în 1977, între mai multe tipuri de informatori – *creatori, executanți, comentatori, martori* – și încercam să corelez aceste tipuri atât cu studiul acțiunilor și interacțiunilor, cât și cu alți parametri ai personalității informatorilor (vârstă, talent, aderență la tradiție, memorie, repertoriu etc.) în contextul culturii materiale/spirituale, rurale tradiționale/urbane etc. Tradus în limba franceză de către Frank Alvarez-Pereyre, împreună cu care am făcut parte din echipa de cercetare Valea Cosăului, condusă de Mihai Pop, și publicat în 1979 în Franța, textul a fost remaniat și adăugit în 1988 și aceasta este versiunea pe care am inclus-o în volum.

Din perioada de după 1980 datează în schimb articolele dedicate raporturilor dintre pragmatică și geolingvistică. Centrate pe analiza dimensiunii pragmatice a unor atlase lingvistice românești sau franceze, cum sunt *Atlasul lingvistic român*. Serie nouă (1956–1972), *Atlas linguistique et ethnographique de l'Île-de-France et de l'Orléanais* (Île-de-France, Orléanais, Perche, Touraine) (1973), *Atlas linguistique et ethnographique de la Champagne et de la Brie* (1966–1969), sau *Atlas linguistique et ethnographique de la Bretagne Romane, de l'Anjou et du Maine* (*Atlas linguistique armoricain roman*) (1975–1983), toate aceste articole,

care examinează, printre altele, prezența deicticelor, a numelor de acte de vorbire, a reflecției asupra acțiunii în atlasele respective, au fost scrise la invitația luminoasei Marie-Rose Simoni-Aurembou, autoare a atlasului Île-de-France, pe care am cunoscut-o cu prilejul Congresului Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică de la București, cu care am mers pe teren în Perche și pe care am reîntâlnit-o periodic, în Franța sau în Canada, la conferințe sau simpozioane organizate de ea cu umor și rară dăruire până în ultimii ani ai vieții.

Contactul cu cercetările de etnobotanică ale lui R. Portères și Pierre Lieutaghi mi-a permis să extind studierea dimensiunii pragmatice a atlaselor în zone mai puțin evidente, cum ar fi cea a numelor de plante. Portères a introdus, prin conceptul de *etnobotanicitate* (*ethnobotanicité*), opoziția între folosirea unei plante fără a o numi, numirea unei plante fără a o folosi și numirea însoțită de folosirea plantei. Lieutaghi a postulat un dialog spontan imemorial între om și regnul vegetal, cu repercusiuni în spațiul pastoral, agricol sau terapeutic. Situând numirea plantelor în cadrul acțional percepție – denumire – folosire am distins între răspunsuri ale informatorilor care atestă non-percepția, percepția mută, folosirea mută, numirea teoretică (fără folosire) și numirea practică a unei plante X, adâncind în acest fel analiza anchetelor de teren ale dialectologilor. Pornind de la Lieutaghi, am dezvoltat conceptul de *nume-memorie* care păstrează amintirea întâlnirii inițiale cu planta și a sugestiilor de utilizare care i-au însoțit percepția.

Secțiunea *Acte de vorbire* abordează inventarul actelor de vorbire în comunități rurale sau regionale, punând accentul pe variația pragmatică din cadrul aceleiași limbi. Actele de vorbire sunt raportate, pe de o parte, la teoria generală a acțiunii și, pe de altă parte la conceptele de *sublimbaj* sau *joc de limbaj*. Studii de caz dedicate unor acte locuționare (cu insistență specială asupra referirii opace în limbajul magic românesc) sau unor acte ilocuționare (cum sunt botezul, prezentarea, actul de a da o definiție) alternează cu altele în care accentul cade asupra modului în care, prin asamblarea codată a actelor de vorbire, se construiesc texte (epistole populare sau descântece, bunăoară).

Secțiunea *Conversația și multiplii ei* debutează cu două articole (*Morfologia conversației* și *Conversația – un studiu de caz*) scrise în perioada precedând cu puțin anul 1980. În fapt, studiul al doilea, întrerupt de plecarea din țară, nu a fost niciodată încheiat. Modul de a descrie conversațiile a fost influențat de cercetarea de teren din Maramureș în perioada 1970–1980. Dezvoltarea unor concepte cum ar fi cel de *ancorare* a conversațiilor în ansamblul conversațiilor comunității prin citarea de replici memorabile, de proverbe sau zicători (cu lanțul de vorbitori absenți pe care le presupun fiecare), modalitățile de notare pragmatică a conversației pe care le-am dezvoltat cu acest prilej, examinarea contrastivă a strategiei conversaționale atunci când conversația se racordează mental deopotrivă la o limbă-sursă și la o limbă-țintă au făcut posibil pasul următor. El a constatat din trecerea de la analiza pragmatică a submultiplilor conversației la o examinare a ansamblurilor de conversații din care se compun viețile noastre vorbite. Am distins

între *serii conversaționale eșantion* (ansamblul conversațiilor care au loc într-un interval și într-un spațiu dat), *serii conversaționale instituționalizate* (ansamblul interacțiunilor vorbite dintre profesori și elevi, medici și pacienți etc.) și *istorii conversaționale* (ansamblul interacțiunilor vorbite dintre părinți și copii, dintre doi colegi sau prieteni etc.). Și în acest ca, începutul fusese făcut la București, articolul *L'histoire conversationnelle I*, apărut în anul 1980, reprezentând pragul (despărțitor și unificator totodată) dintre etapa de cercetare 1971–1980 și etapa 1980–prezent. Studiul istoriilor conversaționale a prilejuit dezvoltarea unor concepte cum sunt, între altele, cele de *episod conversațional inițial, mediu sau final, episod inițial absolut sau relativ, durata sintactică sau pragmatică a istoriilor conversaționale, distanța pragmatică dintre episoadele unei istorii conversaționale, ordinea episoadelor într-o istorie conversațională și manipularea ei, vorbire interioară, episod median interior, dezactivare pragmatică*.

Secțiunea *Ipostaze pragmatice ale limbii române* se întemeiază pe ideea că, în zilele noastre, descrierea unei limbi, mai cu seamă în cazul limbilor de „dimensiune” mijlocie (prin numărul de vorbitori, diversificarea registrelor lingvistice etc.), cum este româna, nu poate ignora funcționarea ei globală. În studiul *Româna globală* am introdus opoziția între *vorbitorii reali, potențiali sau amuțiți* ai unei limbi și am discutat 1) *repartiția teritorială* a diferitelor varietăți ale românei din afara României și ponderea lor demografică; 2) *valurile de emigranți și de migranți români*; 3) *etnonimele și glotonimele* referitoare la români și limba română; 4) *statutul (legal) al limbii române* vorbite în diferite țări; 5) *vorbitorii minoritari sau minorizați ai limbii române* și psihologia lor și 6) *româna predată ca limbă străină, vehiculată prin internet, muzică de masă, film*. Texte cum sunt *Limba minții noastre* sau *Pățimirea numelor* detaliază pentru publicul larg situația limbii române vorbite în medii aloglote. Aceluiași public i se adresează, de data aceasta din perspectivă inversă, articole-eseuri cum sunt *Întoarcerea vorbitorilor risipitori* sau *Vorbitorii trec, limba rămâne*, în care o serie de evoluții pragmatice ale limbii române vorbite în România sunt examinate din perspectiva unei vorbitoare care trăiește în mod discontinuu relația cu limba ei maternă.

Secțiunea *Limbă și identitate, limbi invizibile* este întemeiată în largă măsură pe studiul unei variante dominate a limbii franceze vorbite în Canada și în America. I se adaugă o analiză a predării limbilor romanice în universitățile americane (*Teaching Romance Languages in the US: The Invisible Part*), care subliniază invizibilitatea limbii române chiar și în departamentele de romanistică în care ne-am aștepta să o întâlnim, măcar episodic. În proiectul intitulat *Le plurilinguisme est à vivre par le biais d'initiatives concrètes*, enunțat la invitația Observatorului European al Plurilingvismului, militez pentru introducerea ca limbă străină predată în școlile din Uniunea Europeană, alături de opțiunea pentru o limbă „mare” (engleză, franceză, germană, spaniolă sau italiană), a unei opțiuni pentru una dintre celelalte limbi vorbite în UE. Această a doua limbă ar scoate din

invizibilitatea în care se află acum țări și culturi care nu comunică decât sumar, deși sunt incluse, în principiu, într-o structură care le înglobează.

O secțiune finală regroupează cronici și sinteze dedicate lui John Searle, Émile Benveniste, Heimann Hariton Tiktin și cercetării graiurilor românești de peste hotare întreprinse de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe și Vasile Pavel.

*

Apariția volumului de față se datorează competenței neobosite a unui redactor de excepție, doamna Alexandra-Speranța Ciutacu, de colaborarea cu care mă bucur de fiecare dată, și cadrului asigurat prin sprijinul binevoitor al domnului academician D. R. Popescu, director general al Editurii Academiei Române. Le mulțumesc cu bucurie în clipa aceasta bună de primăvară cu rod. A fost de neînlocuit, așa cum o știu de o bucată de vreme, în operațiile de introducere în calculator sau scanare, doamna Mariana Ionică, tehnoredactor, căreia îi sunt, de asemenea, recunoscătoare. Îndrept către toți cei care au participat la tipărirea sau vor contribui la difuzarea cărții gândul meu bun.

Providence, 18 aprilie 2017